

հարկէ, զի գայցէք առ իս վաղվաղակիս, եւ ընդ հասանել թղթոցն՝ եկին առ նա երեքին թագաւորքն, թագաւորն արխաղաց, թագաւորն վրաց եւ թագաւորն ալանաց, ընդ նոսին եւ ժողով իշխանաց, առաջին՝ իշխանն Գիպսի 4 [Ангела — Անգելա] երկրորդ՝ իշխանն Արտանուշի, զոր կոչէին մեծ Բդեաշխ, [Битакс — Բիտաքս], երրորդ՝ իշխանն Արմաթանայ, չորրորդ՝ իշխանն Ասպետաց, ըստ կոչմանն ասպետ, որում յանձն էր պահպանութիւն լերանցն Կօսեաց եւ «Մ-տ-դ-ն» եանց [М-т-з-н-овъ], հինգերորդ՝ իշխանն Մամիկոնեան ըստ կոչմանն սպարապետ՝ նա էր պետ զորաց ամենայն Հայաստանի, որպէս հեծելոց նոյնպէս եւ հետեակաց եւ ոչ մեկնէր ի մեծէ արքայէն Հայաստանիւ Ամենքին, զորս յիշեցաք իշխանաց եւ զորս յիշելոց եմք, ի պատերազմունս էին հնազանդք նմա, միայն իշխանն «Կ-մ-ր-դ-լ» ի [К-м-р-д-л], մերձ յամուրս Կորդուաց [Кордитовъ], չէր ընդ նորա իշխանութեամբ, Եօթներորդ՝ տէրն մեծ ի աշխարհին Ծոփաց [Софенъ] որ մերձ ի կողմանս գետոց (Միջագետաց), տեղերորդ՝ իշխան աշխարհին Գուգարաց [Гургаръ], իններորդ՝ իշխանն Ռչտունեանց [Рустиновъ], տասներորդ՝ իշխանն «Մ-ֆ-ն-ս» [М-ф-н-с-овъ], մետառաներորդ՝ տէրն Սիւնեաց եւ պաշտպանն, երկուտասաներորդ՝ իշխանն Դեսպոտաց [Деспотин] երեքտասաներորդ՝ իշխանն Ուտեաց, չորեքտասաներորդ՝ իշխանն Զարեանգայ [Зуридонъ] մերձ ի Կուրդիս, հնգեքտասաներորդ՝ իշխանն Խորխոռունեաց, առաջնորդ եւ տէր Մաղխաղունեաց, վեշտասաներորդ՝ տէրն Տարօնոյ, եւ ամենայն բազմութիւնք խմբեալ էին ըստ արժանեաց իւրեանց:

Ահա այսքիկ են վեշտասան նախարարք, հմ. 462, 47.
 զորս թուեաց արքայ եւ յղեաց առ նոսա՝ շնորհ

արարեալ նոցա: Եւ նոքա խորհուրդ կալան թէ
 ո զինչ առնելոց իցէ և որոշեցին գնալ առ նա,
 և արարին:

Եւ իբրև հասին նոքա առ նա, թագաւորն
 Տրդատ ասէ ցնոսա, «Աւագք պետութեան, տեալք
 աշխարհաց, զօրք արքունի, պետք և իշխանք, գի-
 տէք արդեօք զանցս, որք գիպեցան մեզ, զկորուստ
 ուսման մագուց և զայն, զոր արարաք ընդ
 այսս այս սուրբ և ընդ անբիծ կուսանս: Քանզի ի
 մալորութեան և ի կորստեան էաք երկրպագելով
 կռոց և նոցին քրմաց, որք պաշտօն մատուցա-
 նէին նոցա: Պատուհասէաք զսիրելիս Աստուծոյ
 կենդանւոյ, եւ Աստուած կամեցաւ պատժել զմեզ
 գիւօք՝ որոց երկիրպագանէաք. զորս փառաւորէաք
 և մեծացուցանէաք՝ նոքօք եղաք պատուհասեալ:
 Եւ զոր չարչարեցաք, նա ապրեցոյց զնա, յա-
 մենայն տանջանաց և ի մահուանէ, յոր մղէաք
 զնա. զի ուսուցէ և գիտակս արասցէ զմեզ ճա-
 նապարհին ճշմարտութեան»: Եւ այսպէս պատմէր
 զամենայնէ, որ գիպեցաւն նոցա: Եւ ասէ ցնա-
 խարարս. «զինչ խորհիք վասն իրիս»: Յայնժամ
 նախարարք և ամենայն հայք լցան երկիւղիւ և
 խնդութեամբ, և նոյն հետոյն գոչեցին. «յօժա-
 րութեամբ լուիցուք Գրիգորի, հաւատայցեմք ի
 հաւատս նորա և բանից նորա ունկնդիր լինիցիմք:
 Անսայցեմք նմա, հնազանդեսցուք նմա, արասցուք
 զամենայն, զոր պատուիրեսցէ մեզ սուրբն, և ի բաց
 ընկեսցուք զպաշտամունս կռոց»: Եւ յիրաւի,
 ամենեքեան հայէին ի սուրբն, [117] և նա սկսաւ

հմ. 450, 6. ուսուցանել զնոսա, որպէս յառաջն և առաւել

և 450, 19. քան զայն, և հաստատել ի միտս նոցա զմեկնու-
 թիւն սուրբ և աստուածային գրոց և զամենե-
 սեան բժշկեաց հաւատովն որ առ երրորդու-
 թիւնն. կրթէր զնոսա, առ ի հաւատալ ի մի
 Աստուած հայր Ամենակալ, և ի միածին Որդին՝

Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ, ծնեալ,
բայց ոչ ստեղծեալ, և ի Սուրբ Հոգին՝ բղխեալ
[ի Հօրէ]։

Եւ նա պահանջէր ի նոցանէ յառհաւատչեայ հմ. 451, 8,
հաւատոյն կործանել՝ զմեհեանս կռոց։

Եւ նախ քան զամենայն Տրդատ սկսաւ կոր- հմ. 452, 2,
ծանել զտաճարն, զոր շինեալ էին յԱրտասատ քա-
ղաքի։ Եւ էառ ոսկիս, արծաթս, քարինս թանկա-
գինս և զամենայն անօթս պաշտամանց աստուա-
ծոց այնքան, զորս անհնար է ընդ գրով արկանել։
Յետ այնորիկ եւ արքայ Տրդատ և ընդ նմա
երանելին Գրիգոր և ժողով նախարարաց, և չո-
գան ի քաղաքն Կատտն [K-CAT-ՈՒՆ] 5. և հրա-
մայեաց կործանել զտաճար Արտեմիդեայ։ Եւ
յետ այնորիկ գնացին առ պատգամախօս նո-
ցին, այսինքն ի տաճար Ապօղղոնի 6. և առին անտի
ոսկի, արծաթ և զամենայն անօթս սպասուց։ հմ. 454, 7.
Եւ [արքայն] զայն ամենայն ետ ի գանձարան,
առ ի պահել վասն զարդուց եկեղեցեաց՝ զորս
կամէր շինել։

Իսկ դեք իբրև աեսին, որ եղևն, և զհա- 452, 16.
մարձակութիւն թագաւորին հանդերձ նախարա-
ւօքն իւրովք ի գրաւելն զայսոսիկ [զգանձս], երևե-
ցաւ նոցա դե ի մէջ այրուծիոյ հեծելոյ յերկվարս,
և հետեակաց՝ վառելոց անթերի սպառազինու-
թեամբ տիգօք, սլաքօք, նետիւք և քարամբք։
Արձակէին զնոսա ի բագնաց, բայց զէնք նո-
ցավայրապար անկանէին չպատճառելով ումեք
վնաս։ Եւ անկաւ երկիւղ ի վերայ այնոցիկ,
որ դեռ ևս պնդութեամբ չէին հաւատացեալ
յԱստուած։ Իսկ սուրբն Գրիգոր տեսանա-
գրեալ նշանաւ մեծի խաչին, էառ տէգ երկայն
և եմուտ ի մէջ գնդին գիւաց, որք, ընդ երևելն
նորա, պատառեցին զհանդերձս իւրեանց և ի

տեղւոջն խափանեցան, որպէս թէ չէր իսկ լեալ
 153, 4. նոցա բնաւին: Եւ միայն ձայն նոցա լսելի լինէր,
 3, 45. զի ասէին. «վայ մեզ ի Քրիստոսէ. նա, Որ ծնու
 ի Մարիամայ կուսէ, ի դատերէ մարդոյ, հալա-
 ծեաց զմեզ յամենայն տեղեաց: Այժմիկ ահա և
 աստի հալածիմք ի պատճառս առն, որ կապեալն
 էր և փակեալ ի վիրապի: Թէև ածաք ի վերայ
 նորա զանազան տանջանս, բայց այն բնաւ իսկ ոչ
 օգնեաց մեզ: Այժմ՝ դնասցուք ի լերինս Կով-
 կասու, և բնակեսցուք ի կողմանս հիւսիսոյ:»

Եւ սուրբն Գրիգոր կործանեաց զամենայն
 մեհեանս զայսոսիկ, իսկ արքայն Տրդատ հրա-
 մայեաց պաշտօնէից մեհենաց դառնալ ի քրիս-
 տոնէական հաւատս: Եւ վասն անթոյց պաշտա-
 54, 7. մանց հրամայեաց զմասն բաշխել ազքատաց իսկ
 56, 2. զմասն մի առնուլ ի գանձ արքունի:

Այսպէս արարին և յերկրին լազաց, վրաց
 և ալանաց: Եւ թագաւորքն ամենայն եղևն միա-
 բանք լինել կատարեալ ի հաւատս որ ի Տէր
 մեր Քրիստոս, և յետս դառնալ ի պաշտմանէ
 կռոց: Եւ թագաւորն փութայր կործանել զմե-
 հեան Զևսի, առնուլ զոսկի և զարծաթ զեղ-
 եալս ի նմին և տանել ի գանձարան: Եւ եղև
 այնպէս: Եւ նա պատուէր տայր յիւրաքանչիւ-
 րում՝ քաղաքի կործանել մեհեանս և պահել
 զկարասիս նոցին, մինչև կարգեսցի ի վերայ նոցա
 գլուխ և տնօրինեսցէ, որպէս և կամիցի:

47. [119] Իսկ սուրբն Գրիգոր պատուիրէր նոցա
 կանգնել խաչս և պատել պատնշաւ զմեհեանս:
 Եւ նա հրամայեաց նոցա, այսինքն արքայից և
 ամենայն նախարարաց շինել եկեղեցիս առանց
 սեղանոց, վասն զի չունէր նա գրահանայութիւն
 և պատուիրէր կանգնել խաչս ի վերայ հրապարա-
 կաց, ճանապարհաց և յամենայն տեղիս, առ ի հա-

լածել ի տեղեացդ զդևս. Եւ նա քարոզէր յամենայն տեղիս, և էր մեծ բանիւն Աստուծոյ և ամենայն գիտութեամբ, և Հոգին սուրբ էր ընդ նմա, զօրաւիգն գոլով նմա՝ ըստ ցանկութեան նորա:

Անտի գնացին ի գաւառն Դարանաղեաց, 455, 17.
 ընդ նոսա էին և թագաւորքն և իջին ի գիւղն Միթրոդան [Թորդան]: Ի տեղւոյն յայտմիկ էր տաճար Զևսի: Կործանեցին նոքա զայն տաճար և նա [թագաւորն] էառ զամենայն, որ ինչ էր ի նմա և բաշխեաց ի կարօտեալս: Եւ զկուռս յոսկւոյ, յարծաթոյ և ի թանկագին քարանց հրամայեաց պահել վասն եկեղեցւոյ, որ շինելոց էր յանուն Քրիստոսի, և կանգնեաց անդ խաչ:

Եւ գնացին խնդութեամբ յայլ գիւղս: Եւ ար- 456, 9.
 քայ նախանձայութեամբ և փութով դարձուցանէր զամենայն մարդիկ ի պաշտամանէ կռոց և մերձեցուցանէր զնոսա առ Քրիստոս Աստուած վարդապետութեամբ սրբոյն Գրիգորի: Եւ գնացին նոքա ի քաղաքն Ափրուջիա [Αφρυσία] 7: Ի տեղւոյն յայնմիկ կայր ամրոց և ի մէջնորա էին գերեզմանք նախնի թագաւորաց: Եւ ի նմա թագէր թագաւորն Հայաստանի: Եւ անդ էր տաճարն Դիոսի մերձ առ թագաւորս, և այն նման առաջնոյ տաճարին էր յոսկւոյ, յարծաթոյ և ի թանկագին քարանց: Եւ արարին ընդ այն որպէս արարեալ էին ընդ առաջին տաճարն և կանգնեցին անդ զնշան Քրիստոսի:

Եւ գնացին յայլ կողմն, ուր էր մեծ տա- 457, 6.
 ճարն Արտեմիդեայ: Եւ իբրեւ հասին ի տաճարն Արտեմիդեայ ի մեծի քաղաքի, որոյ անուն Արզէն (Երէզ) էր, ուր ժողովէին թագաւորք և տօնէին, և ուր Գրիգոր սկսաւ զչարչարանս կապանօր և զանազան տանջանօր, և արդ-

իրբե մերձեցաւ արքայն, երանելին և ամենայն
զօրքն, ի նորոյ երեւցան նոցա դէք ի միասին ընդ
զօրախումբս և սկսան ածել սոսկումն ի վերայ նոցա:
Բայց սուրբն Գրիգոր հալածեաց զնոսա նշանաւ
խաչին: Եւ զօրքն իրբե ետես, զի նա հալածեաց
զթշնամին նշանաւ խաչի, յայնժամ սիրտք մարդ-
կան բացան վասն հաւատոյ սիրով առ Աստուած
կենդանի: Եւ իսկեիսկ ինքնին կործանեցան որմք
տաճարին, և ժողովուրդն ետես զայն: Յայնժամ
երանելին գնաց անդ խաչիւ:

457, 20. Յետ այնորիկ արքայն, Գրիգոր և ամենայն
զօրք գնացին և, անցեալ ընդ Եփրատ, չո-
գան ի քաղաքն Թիլ անուն: Յետ այնորիկ
կործանեաց զտաճար Աթենայ և զամենայն
սպասս հրամայեաց պահել ի Թիլ քաղաքի առ
ի նուիրել եկեղեցւոյն՝ որ շինելոցն էր:

458, 5. Եւ ըստ սմին օրինակի պատուէր տային
յիւրաքանչիւր տեղիս, ուր հասանէին, և հաս-
տատէին զքրիստոսական հաւատս, և սերմանէր
ի մարդիկ բանն Աստուծոյ: Եւ ամենայն ոք
փութայր, ոմանք՝ առ ի տեսանել զթագաւորն,
այլք՝ յաղագս հրաշիցն, զորս գործէր սուրբն
Գրիգոր: Բանիւ և աղօթիւք նորին [121] կոր-
ծանէին տաճարք պարսպօք և ինքնին անկանէին
և նա բժշկէր զամենայն հիւանդութիւնս հինս

458, 24. և նորս: Իսկ թագաւորն Տրդատ ոչ գաղարէր
քարոզել յիւրաքանչիւր քաղաքի, և ասէր ցընա-
կիչս. «առաջին հաւատք ձեր արհամարեալ են
և կորստական»: Եւ նա պատմէր վասն հիւան-
դութեանց դիպելոց նմա և աւագանւոյ իւրում,
և վասն՝ ողորմութեանն շնորհելոյ յԱստուծոյ ի
ձեռն Գրիգորի, զոր ապրեցոյց Աստուած ի զա-
նազան տանջանաց և ի վիրապէն, որ լի էր սոզնովք:

459, 7. Եւ չոգան ի գաւառն, որ Դերզան (Դերջան)

կոչիւ էր անդ տաճար Զեւի. եւ [արքայ] կոր-
ծանեաց զայն վասն վարդապետութեան սրբոյն
և փութանակի սկսաւ դարձուցանել զնսա
[զբնակիչս] ի գիտութիւն Աստուծոյ:

Յետ այսորիկ գնաց արքայն Տրդատ ի կող- 460,
մանս Արարատայ խորհել ընդ կնոջ և ընդ քեռն
և ընդ ամենայն նախարարս, առ ի կարգել ի վերայ
իւրեանց հովիւ, մատչիլ ի մկրտութիւն և արժանի
լինել նմա. Ընդ նմա ի միասին ել Գրիգոր ի
քաղաքն Արտասատ յարարատեան գաւառ:

Եւ [Ժազաւորն] խորհուրդ կալաւ ընդ ամե- 460, 48
նեաին: Ասէ նա. «եկաջք այժմ, առցուք մեզ զայն,
որ ուսոյց մեզ զճանապարհն ճշմարտութեան, որ
ուսոյց մեզ զԱրեգակն արդարութեան, դարձոյց
զմեզ ի ծառայութիւնէ խաւարի և ժահահոտու-
թեան և եհան զմեզ ի միջոյ նոցա: Այժմ՝ աղա-
չեսցուք զԳրիգոր հովուել զհօտն Քրիստոսի, զի
արժանացի (հօտն) մկրտութեան և մերձեցի ի
հաղորդութիւն սուրբ խորհրդոյ, և այրեսցին մեզ-
ոսմած խորհուրդք մեր ի նորա վարդապետու-
թենէ. քանզի չեմք դեռ արժանացեալ լրութեան
շնորհաց, և վասն այսորիկ յերկբայս եմք: Յայն-
ժամ՝ սուրբն Գրիգոր ասէ ցարքայ և ցնախա-
րարս. «չեմ՝ արժանի բեռինս այսմիկ: Եւ չէ ինձ
մարթ լինել միջնորդ ի մէջ Աստուծոյ կենդանւոյ
և ժողովրդեանս: Եւ ասեն. «դու արարեր զմե-
ծամեծ հրաշս զայսոսիկ և հաստատեցեր զմեզ
յուզիդ հաւատս ի շնորհս վարդապետութեան,
իմաստութեան և հաճոյական բանից քոց, և
զիմրդ չիցես արժանի լինել միջնորդ ի մէջ
Աստուծոյ և մարդկան: Զփորձ առեալ եմք,
եթէ զոր ինչ խնդրես յԱստուծոյ բուժէ կեն-
դանւոյ, շնորհի քեզ»: Եւ մինչ նա խորհէր վասն
իրիս, եհաս ի վերայ երեկոյ և ժամ ընթրեաց ար-
քայի և բազմութիւն մեկնեցաւ ի տեղիս իւրեանց:

8. Յայնմ իսկ գիշերի հրեշտակ Աստուծոյ երեւեցաւ արքայի նման կայծական փայլատակելոյ և ասէ ցնա. «նով Տրդատ, քանզի մտեր ի ճանապարհ ընտիր և հաստատուն, ապաքէն փութն կատարել, զոր ի մտի ունիս, վասն զի որ հաստատեաց ի ձեզ զհիմն, նա իսկ ի յանդ հանելոց է ի ձեզ զխորհուրդ երրորդութեան, փութով այժմ զԳրիգոր կացուցէք գլուխ ի վերայ ձեր, տարայք ի քաղաքն Կեսարիա, ուր ուսաւ նա զբանն ճշմարտութեան և զամենայն իմաստութիւն, և անդ տացի նմա քահանայութիւն։ Եւ ահա երեւեցայց նմա ևս, զի մի հակառակեսցինա քեզ»։ Եւ թագաւորն զայն գիշերն եկաց յաղօթս և ի հսկմունս։ Եւ ընդ առաւօտն գումարեցան ամենայն մարդիկ։ Եւ յայնմ իսկ գիշերի հրեշտակ Աստուծոյ երեւեցաւ Գրիգորի և ասէ ցնա. «նով Գրիգոր, մի համարձակիր հակառակիլ Տրդատայ, զի նա աղաչելոց է զքեզ հովուել զժողովուրդն, որ ժառանգեաց զփրկութիւն ի ձեռն ք»։

[123] Եւ իբրեւ եղև առաւօտ, ժողովեցան ամենեքեան առ թագաւորն, և նա առաքեաց կոչել զԳրիգոր։ Մինչ այս մինչ այն՝ թագաւորն պատմեաց բազմութեան զտեսիլն, որ երևեալն էր նմա. «Եւ իսկ և իսկ, [ասէ] «արժանի եղէ տեսանել զհրեշտակն»։ Եւ էր նա լցեալ երկիւղիւ և խնդութեամբ։ Եւ ասէ ցնոսա. «հրեշտակն ասաց ցիս պատուէր տաց Գրիգորի, զի մի հակառակեսցինա քեզ»։ Եւ նա փութայր գումարել բազմութիւն, զի կատարեսցեն զայն, զորմէ խորհէին։ Եւ ահա Գրիգոր ևս սթովեցուցանէ զնոսա

47. տեսլետմբ իւրով և հաստատէ զբան թագաւորին։ Եւ ասէ ցնոսա. «Որպէս հրամայեաց Աստուած և որպէս [հրամայէ] կամք ձեր, այնպէս առնիցեմ»։

Եւ հանդերձեցան նախարարք ամենայն ի հմ. 465, 2
 գնալ ընդ Գրիգորի ի Կեսարիա քաղաք, որ ի հմ. 462, 1
 թարգմանելն ի հայ կոչի Մաղակա (Մաթակ), եւ
 արքայն Տրդատ առաքեաց ընդ նոսա ի միասին
 ընծայս մեծամեծս եւ պաշար վասն նոցա ի ճանա-
 պարհի, պարգևս՝ առ ի մատուցանել պատրիար-
 քին, պաշտօնէից եկեղեցւոյ եւ իշխանաց կողմացն,
 իսկ զԳրաման [տառացի՝ ծախք] եւ զպաշար՝ վասն
 նոցին ինքեանց ի Կեսարիա եւ վասն վերադարձի
 նոյնպէս եւ նախարարք առին ընդ ինքեանս
 ի կարաւանի իւրեանց պարգևս առատութեամբ,
 առ շահել նորօք զմարդիկ:

Եւ համբարձին զԳրիգոր յարքայական կառս 466, 4.
 զարդարեալս օսկւով եւ թանկագին քարամբք:
 նախարարք հանգիսիւ ուղեկից լինէին սրբոյն
 ի Կեսարիա, եւ առաջնորդութիւն ամենայն զօրաց
 էր ի ձեռս Արտաւազդայ իշխանին Մամիկոնեան,
 եւ սպարապետի, ընդ որոյ իշխանութեամբ էր ամե-
 նայն Հայաստան: Երկոփին սոփա 8 էին հաւատա-
 րիմք արքայի կարգեալք յառաջնորդութիւնն ամե-
 նայն զօրաց: Եւ սորա երկօքին առաքէին յառա-
 ջապահ գունդ, ի պատրաստել իջևանս եւ զան-
 հրաժեշտ պէտս, էր այն քաղաք եթէ գիւղ: Էին
 նորա արք երեք հազար հեծեալ, բաց ի հետեակաց,
 ի սպասաւորաց եւ ի համհարզից: Ընդ նմա էր եւ
 թուղթ արքային Տրդատայ առ արքեպիսկոպոսն
 Ղևոնդիոս, եւ յիւրաքանչիւրում քաղաքի կամ
 ի գեղջ իբրեւ լսէին, եթէ Գրիգոր, նահա-
 տակն Քրիստոսի, գնայ ի քաղաքն Կեսարիա, զի
 կացցէ գլուխ ժողովոդեան եւ բնակչաց Հա-
 յաստանի, զորս դարձուցեալ էր յաստուածգի-
 տութիւն՝ արք, կանոյք եւ տղայք մոմովք եւ
 լապտերօք ընդ առաջ ելանէին Գրիգորի եւ իշ-
 խանաց, որք էին ընդ նմա: Սոյնպէս եւ քահանայք
 ելանէին խնդութեամբ ընդ առաջ սրբոյն, առ ի

468, 14. Ընդունել ի նմանէ զօրհնութիւն և փառաբանէին զԱստուած վասն դարձուցանելոյ ժողովուրդն զայն ի բրիստոնէական հաւատս ի ձեռն սրբոյն Գրիգորի:

Եւ յայնժամ եպիսկոպոսն Սեբաստիոյ ընդ ամենայն ժառանգաւորս եկեղեցւոյն աղաչեաց զսուրբն մնալ առ նոսա աւուրս ինչ. Երանելին պատասխանի ետ և ասէ. «Ի դարձի մերում արասցուք զայդ, այլ ոչ այժմ»։ Եւ եկաց առ նոսա միայն աւուրս երկուս։ Եւ նա մեծաւրանօք ընկալաւ զնոսա յայս երկուս աւուրս։

Յետ այնորիկ ելին նաքա ի Կեսարիա։ Համբաւ զնոցանէ յառաջէր քան զնոսա յամենայն տեղիս ցհասանել սպասաւորաց նոցա, որք հանդերձէին զկարևորս վասն նոցա։ Եւ ամենայն բնակիչք քաղաքաց և գիւղից ելանէին ընդ առաջ նոցա. զարմանային ընդ նոսա. գովաբանէին զԱստուած և փառաւորէին զայն, որ ազատեաց զնոսա ի պաշտամանէ կռոց։

[125] Եւ իբրև մերձեցան նոքա ի քաղաքն Կեսարիա, առաքեցին առ սուրբն Ղևոնդիոս ծանուցանել նմա, նոյնպէս և առ քաղաքապետն՝ զի տնօրինեսցեն, թէ ուր իջեանելոց և բնակելոց իցեն։ Եւ յղեցին ոսկի բազում առ Ղևոնդիոս պատրիարք և առ քաղաքապետն։ Եւ սուրբ հայրն պատրիարք, իբրև գիտաց զայս, կոչեաց զքաղաքապետն և պատրաստեաց նոցա տեղիս, զի լինիցի յարմար վասն բնակութեան նոցա։ Չմեծամեծս բնակեցոյց ի մեծաշէն յարկս, իսկ սրբոյն Գրիգորի հրամայեաց մնալ առ ինքն յեպիսկոպոսական տան։ Եւ ահա, ամենայն բնակիչք քաղաքին արք և կանայք և տղայք ի միասին ընդ քաղաքապետին ընդ առաջ ելին նմա չորիւք մղոնօք արտաքս քան զքաղաքն և ողջունէին զսուրբն։ Տե-

սեալ զնոսա՝ էջ յարքունի կառաց և մեծաւ
ուրախութեամբ և խնդութեամբ հետի գնայր ընդ
նոսա, մինչև մտին ի քաղաքն։ Եւ իբրև մերձ
եղեն յեկեղեցին, յայնժամ եւ հանդէպ նոցա ար-
քեպիսկոպոսն հանդերձ ամենայն ժառանգաւորօք
(կղեր) իւրովք, քահանայիւք և պաշտօնէիւք սրբոյ
եկեղեցւոյն Աստուծոյ և ողջունեաց զերանելին
Գրիգոր և զվեշտասան իշխանս զայնոսիկ։ Եւ ի միա-
սին մտին յեկեղեցին և արարին աղօթս։ Եւ հրա-
մայեաց նոցա մնալ յեպիսկոպոսական տան։
Եւ իրազեկ եղև ամենայն նորութեանց նոցա
և սկսաւ ուսուցանել նոցա զճանապարհ աստ-
ուածդիտութեան։ Յետ այնորիկ ասէ ցԳրիգոր
և ցվեշտասան աւագս եղեալս ընդ նմա, առ-
նուլ ի նմանէ որ ինչ պիտոյ իցէ։ Իսկ առ այլս
յղէր իւրաքանչիւրում՝ ի տեղի ընակութեան նո-
րա, ուր իջևանս կալեալ էր և լցուցանէր զպէտս
նոցա։ Եւ լցաւ քաղաքն ամենայն ցնծութեամբ և
ուրախութեամբ, և լուցանէին ջահս յաղագս
սրբոյն՝ հասելոյ առ նոսա, և յաղագս ժողո-
վրդեան, որ փրկեալ էր ի ձեռն նորին։

Ընդ այն ժամանակս արքեպիսկոպոսն Ղեռն հմ. 467, 44.
դիոս (առաքեաց), յղեաց առ եպիսկոպոսունս, և
միտրոպօլիտս, որք ընդ իւրով իշխանութեամբ,
զի ժողովեցին առ ինքն։ Եւ իբրև եկին նոքա
ամենեքին, յայնժամ ետ նոցա զթուղթ Տրդա-
տայ արքայի, և ի թղթին էր [գրեալ] այս.

«Ի Տրդատայ արքայէ Հայոց մեծաց, ի կնոջէն հմ. 468, 4.
իւրմէ Ասիխենայ (Աշխէն) թագուհւոյ և ի քեռէ
իւրմէ Կուսարօդուկտէ (Խոսրովիդուխտ) և յա-
մենայն բնակչաց Հայաստանի առ Ղեռնդիոս, տէր
մեր և պետ պետաց Կապադովկիայի և Պոն-
տոսի, ամենայն հօտի նորա, աւագաց և իշխա-
նաց նորա և ամենայն քրիստոնէից բնակելոց
ի Կեսարիա.

«Ամենայն սիրով, հեղութեամբ և յարգանք արժան է, ով երանելիք, որ զօրութեամբ կենդանւոյն Աստուծոյ բժիշկդ էք տկարաց, զի խոստովանեսցուք և ծանուցուք ձեզ զառաջին վերս մեր և յայտնեսցուք ձեզ զառաւ սէր մարդասիրին Աստուծոյ և զհարուածսն, զորս արկ նա ի վերայ մերս Քանզի յառաջագոյն ի խաւարի էաք ընդ մթին մառախղովք, և մէդ ծածկեալ էր զաչս մեր և ոչ կարէաք ճանաչել զճշմարիտն Աստուած և ոչ զօրէաք հայել ի Քրիստոս—յԱրեգակն արդարութեան, քանզի ի մոլորութեան օւնայն կռոց էաք, որպէս էին հարքն մերս Զամենայն, որ չէր ի մոլար հաւատս մեր, նեղէաք և տանջէաք, Յայնժամ մարդասիրին Աստուծոյ հաճոյ եղև դարձ մեր ի ճանապարհն ճշմարիտ և առաքեաց առ մեզ զվկայուհիս Իւր, չարչարեցան նորա ի մէնջ և եղեն սուրբք ի Քրիստոսաւ Բայց մեք ոչ կամէաք ճանաչել [127] զմի ճշմարիտն Աստուած, և զայս Գրիգոր, որ ոչ կամեցաւ լինել կցորդ մեզ ի չարիս ամբարշտութեան և ի պաշտաման կռոց, տանջեցաք զանազան չարչարանք և նա յաղթեաց մեզ իւրով համբերութեամբ, յետ այնորիկ պատուիրեցաք, վասն չարաչար մահուան՝ արկանել զնա ի խորս վիրապին ընդ սողունս, ուր արկանէաք զմահապարտս, որք մեռանէին ի շնչոյ սողնոց՝ չև ևս հասեալ ցյատակ, և նոյն ժամայն անդգայ լինէին։ Սակայն երանելիս այս եկաց անդ պահպանեալ ամս հնգետասան, և այսուիկ ցուցաւ մեզ, եթէ ողորմութիւն և օգնականութիւն Աստուծոյ ի վերայ նորա է, զի փրկիցուք նորա վարդապետութեամբն։ Եւ կանայք, կուսանք, փախեան ի Հռովմ քաղաքէ ի Դիոկղետիանոսէ ալքայէ և եկին յերկիրս մերս Եւ յարքայէ եհաս առ մեզ թուղթ, որ գիտակս առնէր մեզ զայնմանէ։ Կալաք զնոսա, բայց նորա ոչ

համաձայնեցան ընդ մոլորութիւնս մերս եւ չար-
չարեցաք զնոսա զանազան տանջանօք և յետ
այնորիկ սպանաք եւ Քրիստոսի կամ եղև պա-
տուհասել զմեզ վասն չարեաց մերոյց և պատու-
հասեաց ըստ մեծի գթութեան իւրումս Զիս,
զթագաւորս, դարձոյց ի կերպարանս խոզի և
յանձնեաց այնց գիւաց, զորս պատուէիս Իսկ որ ինչ
վասն նախարարաց իմոց և աւագանւոյ,—ապա-
քէն նոքա ուտէին զմարմինս իւրեանց և պատառէին
զհանդերձս իւրեանց։ Դեռ պանք իմ յայտնեացեն
քեզ զանցս, որ ընդ Գրիգորս ի շնորհս տեսեան, որ
երևեցաւ քեռն իմում, զսուրբն հանին յօձալիցն
վիրապէս եւ մեք աղօթիւք նորա փրկեցաք ի բար-
կութիւնէ հասելոյ մեզ, և նա ուսոյց մեզ զհաստա-
տուն հաւատս, զի ծանիրցուք զկենդանին Աստուած
և զՈրդի նորա և զՍուրբ Հոգի։ Զնա իսկ ընտրե-
ցաք, զի լիցի մեզ գլուխ, բայց նա ոչ համա-
ձայնէր այնմ, ոյր վասն պաղատէաք զնա։ Յայն-
ժամ ինձ, որ անարժանս եմ, երևեցաւ հրեշտակ
որ վայլէր որպէս զփայլակն և հրամայեաց ինձ
առնել այնպէս։ Եւ [հրեշտակն] տսէ ցիս. «Երե-
ւեցայց նմա ևս, զի նա մի [մերժեցէ քեզ], զոր
հրամայես նմա, այսինքն ընդունել զառաջնոր-
դութիւնս եւ առէք զնա, զի լիցի ձեզ հովիւ և
տարայք ի տեղին, ուր ուսաւ զգիրս»։ Եւ մեք աղա-
չեմք զքեզ, փութն ձեռամբ քով սրբով տալ նմա
զինիք քահանայութեան և առնել զնա մեզ հովիւ
և ուրախացն այդուիկ զդեսպանս իմ։ Եւ մեք լի
նախանձաւորութեամբ խորտակեցաք զիւռս ի
մասունս, կործանեցաք զտաճարս և կանգնեցաք
խաչս յամենայն տեղիս, իսկ նահատակն Գրիգոր
հրամայեաց մեզ շինել եկեղեցիս։ Եւ այժմ ըստ
խնդրոյ մերում, թող զի փութացի կատարել
նա զայս գործակցութեամբ սրբութեան քո
և աղօթեա վասն մեր հանդերձ քահանայիւք

քովք և եղբարքք մերով ի Քրիստոս, զի ար-
ժանասցուք ընդունել զկատարելութիւն՝ մկր-
տութեամբ և զշնորհս ի Փրկչէ մերմէ Յիսուսէ
Քրիստոսէ և լիցուք համադասեալ ի հօտ քո:
«Ողջոյն քեզ, ո՛ր երանելիք, ամենայն ժառանգա-
ւորաց (կղեր) քոց, պետաց, աւագաց և բնակ-
չաց աշխարհիդ»:

մ. 467, 4.

Երանելին Ղևոնդիոս և ամենայն բնակիչք
քաղաքին Կեսարիոյ լցան խնդութեամբ, եւ
հրամայեաց նա հոգալ զպէտս սրբոյն Պրիգորի
և նախարարաց, որք ընդ նմա, և տարեալ էին
վասն եկեղեցւոյ առատ նուէրս անօթոց ոսկւոյ և
արծաթոյ: Եւ զՊրիգոր ձեռնադրեցին քահանայ,
որպէս հրամայեալ էր արքայ, ի վերայ աշխարհին
հայոց: Իբրև կատարեցին զայս, վեշտասան իշ-
խանքն առին ուրախութեամբ զամենայն, զսրբե-
րեալ էին ի տանէ և բաշխեցին ոչ միայն յեկեղեցիս,
[129] այլ և [ետուն] աւագաց քաղաքին և այլոց
ազնիւ երիվարս, հանդերձս թանկագինս, քա-
րինս պատուականս և զայլս սոյնպիսիս: Բնակիչք
Կեսարիոյ լցան ցնծութեամբ և ուրախութեամբ
վասն ընդունելոյ զսուրբ նահատակն, զիշխա-
նական աւագանին և զպետս գաւառաց, վասն
ժողովելոյ նոցա և միահամուռ ի միասին հա-
ղորդս լինելոյ ի սուրբ եկեղեցւոյ Աստուծոյ.
յաղագս սուրբ մկրտութեան նոցա և դառնալոյ
առ Աստուած և յաղագս փրկութեան այն-
պիսւոյ ժողովրդեանն ի սնոտի և կորստական մո-
լորութենէ համբերութեամբ և վարդապետու-
թեամբ երանելոյն, այսինքն Պրիգորի, որ
սնեալ, դատարարակեալ և ուսեալ էր ի քաղաքի
իւրեանց:

մ. 467, 44.

Եպիսկոպոսք հանդերձ սուրբ պատրիարքաւն
Ղևոնդիոսիւ ժողովեցան և գնացին ի սուրբ և

յաւադ եկեղեցին (соборная церковь). ածին զե-
րանելին առ սեղանն, բացին զսուրբ աւետարանս
և եդին ի վերայ նահատակին Գրիգորի խոս-
տովանողի: Եւ երանելին Ղևոնդիոս և ամենայն
եպիսկոպոսոսնք եդին ձեռս ի վերայ նորա. ըն-
թերցան ի վերայ նորա աղօթս, որք պէտք են
վասն իւրաքանչիւրոյ, որ ցանկայ հասանել առաջ-
նորդութեան և զգեցուցին նմա զշապիկ (ժամա-
շապիկ-сѣтихари): Ամենայն ժողովուրդն գոչէր.
«արժանի է արժանի է, արժանի է»: Եւ կատա-
րեցին զպատարագն: Եւ ետուն զբացեալ տեղին
ի Գիրս չորից Աւետարանաց ցտարկաւադ, որսւմ
անկանէր յայն օր ընթեռնուլ զաւետարան: Եւ
այսպէս էր տեղին, զոր ընթեռնուլ հարկ էր. «Ես
եմ հովիւ բարի, որ դնեմ զանձն իմ ի վերայ
հօտի իմոյ» և ն:

Յետ աւարաման ամենայն ժողովուրդն ող- 468,
ջունեաց զսուրբն՝ որպէս մետրապօլիտ մեծին
Հայառօտանի Գրիգոր և կալաւ զնա առ ինքն
աւուրս ինչ հանդերձ եղելովքն ընդ նմա:
Ամենայն եպիսկոպոսք, աւագանի և մեծա-
մեծք Կեսարիոյ և այլք, արք և կանայք և տղայք
յուզի եդին զնոսա արտաքս քան զքաղաքն եր-
գօք, խնկօք և աղօթիւք: Սուրբն Ղևոնդիոս
արքեպիսկոպոս ետ նմա յօսկերաց [ինչխարաց],
տեառն Յովհաննու Մկրտչի, որպէս ի նմանէ
խնդրեաց երանելին Գրիգոր և գրեաց պատաս-
խանի թղթոյ արքային. իսկ նա [Գրիգոր] ետ ող-
ջոյն (մեկնման) նմա և նոյնպէս ամենայն եպիս-
կոպոսաց, և հանին զնա յարքունի կառս հանդերձ
սուրբ նշխարօք, որ էր ընդ նմա. Եւ նորա
յետս ի քաղաքն իւրեանց ի Կեսարիա դարձան

սքանչացեալ այնմ, զոր տեսին ի մարդկանէն, որք ընդ սրբոյն էին. ցնծային այնուիկ, որ դարձոյցն զնոսա յընդհանրական եկեղեցի: Ի թղթին, զոր գրեաց սուրբն Ղեւոնդիոս առ արքայ, էր այս ինչ:

2.

«Տրդատայ, արքայի Հայոց Մեծաց, Ասիսենայ թագուհւոյ և քեռ նորին Կուսարօղուկոտի և ամենայն ժողովրդեան. Ողջոյն ձեզ յԱստուծոյ կենդանւոյ ի Յիսուսէ Քրիստոսէ, Որդւոյ Աստուծոյ, Միածնէ, և ի Սուրբ Հոգւոյն: Ի Ղեւոնդիոսէ արքեպիսկոպոսէ ի մեծի քաղաքի ի Դրունս Կեսարիոյ, ողջոյն ձեզ, որք պատուհասեալք էիք և դարձայք ի գիտութիւն, քանզի կորուսեալ էիք՝ գտայք. մեռեալ էիք՝ կենդանացայք և ընկալայք կեանս: Ուրախ լերուք և ցնծացէք յաւէտ. քանզի յառաջին չարեաց, զորս ամբք ի վերայ սրբոց և ի վիրաց պատելոց զձեօք [131] դարձայք ի ճշմարիտ գիտութիւն: Իմացաք զամենայն, զոր գրեալ էիր ինձ ի թղթի քում և զոր պատմեցին մեզ դեսպանք քո և փառաւորեցաք զշնորհս Քրիստոսի, զճառագայթեալսն ի վերայ ձեր սակս կուսանաց, զորս սպանիք. քանզի դեռ ի մոլորութեան էիք, իսկ նշքա ժառանգեցին զկեանս յաւիտենականս ընդ Յիսուսի Քրիստոսի Աստուծոյ մերում, և սակս սրբոյն Գրիգորի, որ ի տղայ տիոց կրթեցաւ ի գիտութեան Աստուծոյ, յուսումն բարեաց և սուրբ գրոց. եկն առ ձեզ, պահեաց զհաւատս ի Քրիստոս, կատարեաց զընթացս որպէս ասէ առաքեալն և արժանի եղև պսակին. իսկ ձեզ պարգևեաց զշնորհս Աստուծոյ ուսուցանելով զձեզ, եղև ընթացակից ընտրելոցն Քրիստոսի: Զնա իսկ, ըստ ցանկութեան ձերում՝ մերձեցուցի առ երկնաւոր շնորհս. ընկալաւ ի մէնջ, ի նիա-